

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора філологічних наук, доцента,
професора кафедри фахових методик і технологій початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

КАЧАК ТЕТЯНИ БОГДАНІВНИ

на дисертацію

КУМАНСЬКОЇ ЮЛІЇ ОЛЕКСАНДРІВНИ

«Екологічні аспекти сучасної літератури для дітей

(на матеріалі прози З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андруссяка)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю

10.01.01 – Українська література / Філологічні науки

Література для дітей та юнацтва як художньо-естетичний і соціокультурний феномен впродовж останніх десятиліть впевнено набуває статусу повноцінного і цікавого об'єкта моно- і мультидисциплінарних наукових досліджень. Сучасні студії багатоплощинні і багатовимірні: від спорадичних міркувань, критичних рецензій окремих творів чи творчості письменників до теоретичних узагальнень, глибокого аналізу із використанням різноманітних підходів і методологій. Спостерігаємо тенденцію зацікавлення практикою зарубіжних досліджень літератури для дітей, упровадження їх досвіду в українському літературознавстві. Методологію пізнання сучасної української літератури для дітей та юнацтва науковці вибудовують на літературознавчому аналізі тексту в синтезі з евристичним інструментарієм комунікаційного, нарративного, рецептивно-естетичного, гендерного, постколоніального, психоаналітичного підходів. Однак не задіяними залишаються деякі інші не менш важливі методологічні платформи й критичні оптики. Подана до захисту дисертація Юлії Олександрівни Куманської «Екологічні аспекти сучасної літератури для дітей (на матеріалі прози З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андруссяка)» актуалізує екологічний підхід, демонструє приклади аналізу адресованих дітям творів із застосуванням інструментарію екокритуки. *Перепрочитання творів Зірки Мензатюк, Олеся Ільченка, Івана Андруссяка з екоцентричної позиції розширює діапазон літературно-критичних практик, які досі застосовувалися щодо сучасної української літератури для дітей. Це й зумовлює актуальність дисертаційного дослідження.*

Основна проблема визначена у вступі дисертації, оскільки, на думку авторки, «інтердисциплінарні студії дають можливість досягнути ціле за допомогою різних кутів зору, що забезпечується потенціями інших галузей, їхнім інструментарієм і методикою», а «виклики сучасного світу доводять доцільність залучення інструментарію екокритуки, так званої “зеленої критики”» (с.22). Тут, очевидно, варто було б згадати ключові завдання екокритуцизму, виокремлені П. Баррі та І. Сухенко. Деякі з цих завдань (перепрочитання творів з екоцентричної позиції; особлива увага на письменників, у творчості яких природа відіграє головну роль; обстоювання екоцентричних цінностей; визначення значущості екологічно зорієнтованого тексту; дефініювання поняття «екологічний нарратив») Ю. О. Куманська розв'язує у своїй роботі.

Наукова робота Юлії Куманської базується на теоретичній основі, де органічно синтезовані концепції українських та зарубіжних учених. Закономірним є звернення до праць із проблем екокритуки (К. Кокінос (С. Cocinos), Ч. Глофелті (Ch. Glotfelty), Б. Лоуренс (В. Lawrence), Д. Гладвін (D. Gladwin), С. Шінде (S. P. Shinde), А. Олешко, Л. Статкевич, І. Сухенко, М. Ткачук), присвячених інтердисциплінарним підходам у літературознавстві студій (М. Будний, М. Ільницький, Д. Наливайко, Н. Шляхова та ін.). Авторка проаналізувала й узагальнила дослідження із історії та теорії літератури для дітей та юнацтва, врахувала критичні відгуки, огляди, рецензії щодо творів, які обрала об'єктом інтерпретації. Продуктивним було звернення до праць У. Баран (Гнідець), М. Варданян, Б. Гошовського, С. Іванюка, Т. Качак, В. Кизилової, Л. Кіліченко, Ю. Коваліва, О. Куцої, П. Одарченка, О. Папуші, О. Перетятої, Г. Сабат, М. Славової, О. Січкара, Н. Тихолоз, М. Ткачука, Р. Харчук, С. Філоненко та ін. Список джерел, використаних у дисертації, налічує 282 позиції, з них 12 – іноземною мовою.

Дисертантка поставила перед собою ціль «дослідити специфіку втілення екологічних аспектів у сучасній літературі для дітей з урахуванням проблемно-тематичних і жанрових

особливостей творів» (с. 22), однак вдало також вибудувала теоретичну модель, у якій продуктивно поєдналися екокритичне прочитання текстів, інтердисциплінарний, історико-літературний, естетичний підходи, а також доцільно застосовано інструментарій міфокритики та інтертекстуального аналізу.

Об'єктом дослідження були адресовані дітям різножанрові твори Зірки Мензатюк, Олеся Ільченка, Івана Андрусяка. Для формування ширшого літературного контексту залучена проза для дітей Олени Пчілки, Оксани Іваненко, Всеволода Нестайка, Віктора Близнеця.

Дисертація, без сумніву, є актуальною і потрібною працею, що розв'язала теоретичне питання застосування екокритичного підходу стосовно дитячої літератури. Крім того, робота має прикладне значення, позаяк її матеріали використовуються на вебінарах і семінарах-тренінгах для учителів і бібліотекарів («Зелена хвиля екочитання»), заняттях для учнів та членів Пласту – Національної скаутської організації України (Екологічний пластовий табір «Карпатські байки»).

У **Вступі** визначено основні параметри наукового дискурсу: констатовано актуальність роботи, її новизна, вказано об'єкт і предмет дослідження, окреслено завдання, обґрунтовано методологічну основу, артикульовано теоретичне та практичне значення студії, підкреслено відповідність дисертації науковій темі кафедри української літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки «Українська література: традиції і сучасність». Результати наукового пошуку Юлії Куманської апробовані в ході міжнародних, всеукраїнських конференцій, втілені у 11 наукових публікаціях.

Поставлені завдання, об'єкт і предмет дослідження зумовили структурування дисертаційної роботи, яка містить чотири розділи.

У першому розділі **«Теоретико-методологічна основа»** Юлія Куманська проаналізувала специфіку міждисциплінарних досліджень, обґрунтувала методологію дисертаційної роботи й запропонувала історико-літературний екскурс з метою простеження тенденцій розвитку теми природи й екологічних аспектів у літературі для дітей ХХ століття. Цілком слушно авторка роботи стверджує, що «інтердисциплінарні дослідження в сучасному літературознавстві займають важливе місце, розширюючи теоретичну базу науки, методологію та інструментарій» (с.27).

Праці дослідників, на яких покликається дисертантка, підтверджують актуальність і доцільність дискурсивного аналізу, який заснований на текстуальному аналізі, але в той же час «виходить за межі тексту, простежуючи його зв'язки із суспільними практиками та інституціями, що їх також можна розглядати як коди й прочитувати як тексти» (с. 29). З огляду на це, дискурсивний підхід відповідає міждисциплінарним зіставленням. Аргументовано авторка подає дискусійні аспекти взаємопроникнення гуманітарних та природничих наук. Її огляд сягає праць Арістотеля, О. Потебні, І. Франка і демонструє взаємозв'язки літературознавства та філософії, психоаналізу, синтез методології наук у радянський період і аж до сучасних практик використання інтермедіального підходу. Губиться думка Юлії Куманської там, де превалує аналіз фундаментальних праць з проблеми, який зробили інші науковці.

Варто відзначити детальний огляд публікацій, присвячених екокритиці як «широкому спектру інтердисциплінарних методів дослідження літератури та культури для вивчення глобальної екологічної кризи через перетин літератури, культури та фізичного навколишнього середовища» (с. 35). Врахувала дисертантка й результати досліджень Лоуренса Буела (Lawrence Buell), якого вважають провідним теоретиком з питань екокритики. Спираючись на запропоновану вченим періодизацію, проаналізувала хвилі екокритицизму й продемонструвала розуміння тенденцій, які визначили його еволюцію від екофетицизму, романтизму, дискурсивного фемінізму до екокосмополітизму, екокультурних студій, екофемінізму, «зелених» гендерних теорій тощо (с. 39). Цікавим є спостереження щодо поширення хвиль екокритики та її актуалізації в українських наукових студіях. *Здобутком авторки дисертації слід визнати систематизацію теоретичного матеріалу, узагальнення щодо розвитку екокритики за кордоном і в Україні.* Зауважу принагідно, що окремим вектором міг стати аналіз праць зарубіжних дослідників, які розглядають екокритичні та екологічні перспективи щодо літератури для дітей та юнацтва, а також дитячої культури загалом.

Для осмислення й побудови «екокритичного поля» дослідження сучасної української літератури для дітей важливим є аналітичний підрозділ 1.2. «Література для дітей: від теми природи до екологічних аспектів». Тут дисертантка аналізує тему природи, висвітлену в українській літературі для дітей письменниками ХХ століття. Слушним є міркування Ю.Куманської, що у ХХ ст. «тема природи в літературі для дітей охоплювала широку проблематику – від міфологічних аспектів до морально-етичних і соціальних» (с. 42). Зрозуміло, що в полі зору авторки – сюжетні поезії, оповідання і п'єса Олени Пчілки, природознавчі казки Оксани Іваненко, проза Всеволода Нестайка, Віктора Близнеця. Можна було б взяти до уваги також адресовані дітям та юнацтву твори природознавчої тематики Миколи Вінграновського, Ліни Костенко, Євгена Гуцала, Юрія Ярмиша, Василя Сухомлинського, Валерія Шевчука.

Грунтовний і детальний аналіз творів «Зайчатко і хлоп'ятко», «Сосонка», «Сон-мрія, або Казка зеленого гаю» Олени Пчілки здійснено з використанням інструментарію не тільки екокритики, а й педагогічного підходу. Таку дослідницьку позицію пояснюємо специфікою літератури для дітей, важливістю її пізнавального і вихованого функціональних аспектів. Юлія Куманська відзначає ці аспекти у кожному аналізованому творі: «В авторському відступі сюжетної поезії «Зайчатко й хлоп'ятко» проступає думка про формування співчуття до живого світу тварин» (с.44); «Текст формує в малих читачів не тільки співчуття до долі головного героя, а й здатність співпереживати всьому живому, що зазнає кривди» («Сосонка») (с. 45); «У звичайній дитячій розмові Олена Пчілка знайомить із різноманітністю природи рідного краю, називаючи рослини і птахів лісу; малі читачі чи глядачі це запам'ятовують, зацікавлюючись тим, що їх оточує» («Сон-мрія, або Казка зеленого гаю») (с. 48) та ін.

Дидактичний ефект і «педагогічну важливість» простежує Ю. Куманська і в природознавчих казках Оксани Іваненко. Власні спостереження дисертантки синтезовано із міркуванням дослідників творчості письменниці. Однак у контексті екокритичних студії цінними є висновки щодо змістових смислів творів, зокрема художньої репрезентації явищ природи, змін пір року, характеристики способу життя тварин тощо. Слушною є констатація дисертанткою того факту, що «природознавчі казки О. Іваненко ґрунтуються на наукових даних, письменниця послуговується актуальними ботанічними, зоологічними, географічними відомостями» (с. 49). Не акцентуючи на теоретичних поняттях, Юлія Куманська практично характеризує нарративні й рецептивно-естетичні прийоми, реалізовані у казках О. Іваненко, зауважує специфіку побудови образної системи твору як інструменту посилення пізнавального його аспекту та пробудження в юних читачів «інтересу до природознавчих досліджень, пошуків взаємопов'язаності та взаємодії, до явищ природи» (с. 53). *Здобутком дисертантки є детальний аналіз проблемно-тематичної площини «Лісових казок» Оксани Іваненко, виокремлення деяких тем і концептів, характеристика способів їх художнього втілення.*

Прозу В. Нестайка дисертантка означає як екологічно просвітницьку. Вочевидь, тут було б доречним більш детальне пояснення цього терміна. Пізнавальний потенціал у екологічному плані авторка підкреслює у творах «Дивовижні пригоди у Лісовій школі», «Пригоди журавлика», «В країні сонячних зайчиків», «В країні місячних зайчиків». Можливо, через пафосність та елементи художності в інтерпретації (с. 66-67) цей фрагмент роботи є менш переконливим у науковому аспекті.

Пізнавальну інформацію природничого характеру Ю. Куманська окреслює й у творчості В. Близнеця. Згадуючи повість «Звук павутинки», дисертантка обмежується фактично цитатами з праць інших науковців, а ось повість-казку «Земля світлячків» аналізує детально, всебічно і скрупульозно.

Цей підрозділ роботи значною мірою підводить до екокритичного осмислення сучасної літератури для дітей, адже, як зауважує Б. Лоуренс, «література кожного періоду – це шлях до розуміння сьогоденної екологічної кризи».

Другий розділ дисертації **«Проза Зірки Мензатюк: екологічний вимір жанру та стилю»** зосереджений на аналізі різножанрової прози письменниці в аспекті екокритики. Огляд наукових розвідок, присвячених творчості Зірки Мензатюк, здійснено дещо побіжно. Більше уваги Юлія Куманська приділяє дослідженню ролі екологічного складника в казковій історії «Арніка» (2.1), прослідковує прояви екологічного характеру в міських казках зі збірки «Тисяча парасольок» (2.2), окреслює особливості реалізації екологічної проблематики в жанрі есе зі збірки

«Український квітник» (2.3), обґрунтовує українську фольклорно-міфологічну традицію у збірці «Зелені Чари».

Цікавими є інтерпретація казки «Арніка» з урахуванням жанрових ознак та специфіки репрезентації фольклорно-міфологічного мислення і порівняння її з легендами про квіти. Дисертантка переконливо й послідовно доводить, що у цьому творі Зірки Мензатюк «персоніфікований характер образів світу природи покликаний показати його живе ество» (с. 86), а провідні мотиви, ідея світової гармонії мають екологічний вимір (с. 89).

У підрозділі 2.2 авторка повертається до теоретичних питань, пов'язаних із жанровими особливостями літературної казки, й вдається до огляду наукових праць казкознавців. Варто, вочевидь, дотримуватися логічної послідовності, згідно якої теоретико-методологічні положення передують практичному дослідженню текстів загалом і специфіки реалізації екологічних аспектів у творах для дітей зокрема. З огляду на це, такий екскурс буде доцільним на початку підрозділу 2.1. Аналогічне зауваження стосується теоретичних міркувань щодо жанру есе, вміщених у підрозділі 2.4, тоді як практичний аналіз творів жанру здійснювався й у підрозділі 2.3.

Аналізуючи літературні казки збірки «Тисяча парасольок», Ю. Куманська дуже добре й переконливо ілюструє той факт, що у їх проблематиці – «виразна домінанта морально-етичного, що органічно поєднується з пізнавальним складником, важливим елементом якого є екологічний чинник» (с. 91). Не оминає увагою дослідниця й описи природи (тваринного і рослинного світів), реальних топосів (Карпат), які розгортає Зірка Мензатюк у кожному творі. Прослідковує екологічні мотиви у проблематиці казок збірки.

До переконливих дослідницьких здобутків Юлії Куманської слід віднести детальний аналіз орієнтованих на дитячу аудиторію есе Зірки Мензатюк із збірок «Український квітник» та «Зелені чари». Слушним є спостереження, що кожне есе в першій книжці «поділене на дві частини: перша – художня розмова, багата художніми образами, звертаннями, характерними для усної народної творчості, друга є авторським коментарем, який містить наукову інформацію» (с. 103), а також те, що авторка часто звертається до усної народної творчості й практикує інтертекстуальність. Обґрунтовано й аргументовано доведено, що есе зі збірки «Зелені чари» – це суб'єктивно-авторське осягнення природи рідного краю, яке об'єднує пізнавальний аспект із різних сфер: екології, народної міфології, історії України, культури, літератури та мистецтва загалом» (с. 110).

Позитивним у роботі є вміння дисертантки прослідковувати асоціативні зв'язки й тяглість літературних традицій щодо оприявлення сучасними авторами екологічних мотивів, тем, проблематики, які заклали письменники попередніх історико-культурних епох.

У третьому розділі «Проза Олеся Ільченка в аспекті зелених студій» об'єктом дослідження виступають оповідання серії книг «Історії в малюнках для найменших». Юлія Куманська відчитує екологічні взаємодії між сільським і міським способами життя і людиною у них, продемонстровані в оповіданні «Де живуть тварини» (3.1); аналізує художній, природознавчий та екологічний складники, а разом з тим виокремлює пізнавальну функцію в оповіданні «Мандрівка Дощинки» (3.2); крізь призму рецептивного аналізу вербального і візуального компонентів книжок «У кого ріжки кращі», «Як коник співати навчився» розкриває специфіку художньої популяризації науково обґрунтованих відомостей про ланцюги екологічних взаємодій та природний ландшафт (3.3).

Дещо дискусійним і таким, що потребує більш детального пояснення, видається твердження дисертантки про те, що «у сучасній світовій літературі нарративний акцент зміщений на пізнання, на нон-фікшн, науково-популярну літературу, на протипагу фікшену – художній літературі» (с. 130).

Можливо, для уточнення висновків щодо зображення «ідеального екологічного світу», а також ролі текстових та візуальних компонентів «історій в малюнках» Олеся Ільченка у формуванні екологічної компетентності дітей варто було б звернутися до наукових студій, присвячених дослідженню книжок-картинок і теоретичним підходам до їх аналізу (наприклад, статті Б. Кюммерлінг-Мейбауер та Й. Мейбауер (B. Kümmerling-Meibauer & J. Meibauer), М. Ніколаєвої та С. Скотта (M. Nikolajeva & C. Scott) та ін.)

Четвертий розділ дисертації «Екокритика прози Івана Андрусяка» містить аналіз проблемно-тематичних та жанрово-стильових аспектів віршопказок «Зайчикової книжечки» (4.1),

повісті-казки «Третій сніг» (4.2), «Москосвинського детективу» (4.3) з екокритичної точки зору. Традиційно авторка розпочинає розділ з інформації про письменника й огляду наукових студій, присвячених його творчості, й слушно констатує що «поза увагою дослідників залишилися екологічні аспекти у проблематиці, які є важливим складником не тільки пізнавальної інформації, важливої в дитячому віці, а й зорієнтовані на те, щоб формувалися навички спілкування з навколишнім світом, екологічну свідомість і почуття емпатії» (с. 150). Саме тому «пошук екологічних взаємозв'язків у творах І. Андрусюка для дітей, так звані «зелені студії», є актуальною науковою проблемою» (с. 150).

Окремі цитати з наукових праць чи висловлювання письменників, як наприклад, міркування І. Андрусюка про специфіку дитячої літератури, потребують авторського коментаря (с. 151).

Ю. Куманська аналізує екологічні мотиви у сюжетах творів І. Андрусюка, вказує на їх пізнавальний характер, підкреслює дотримання жанрових канонів, цитатами з творів підтверджує інтертекстуальні зв'язки. *Новаторським є прочитання повісті-казки І. Андрусюка «Третій сніг», у якому дисертантка актуалізує екологічний та антиколоніальний дискурси, відзначає наявність природничих відомостей та екологічних взаємодій, зауважує текстуальні сегменти, які є не лише пізнавальними, а й формують екологічні орієнтири, екологічну поведінку малих читачів.* Варто зауважити, що цей фрагмент роботи у плані загального й екокритичного аналізу твору є найбільш аргументованим, адже міркування авторки доречно корелюють з критичними оцінками й позиціями інших дослідників творчості письменника.

Висновки дисертації містять основні результати дослідження, що відображають його новизну, актуальність, продуктивність у науково-методологічному пошуку. Щоправда, варто було конкретизувати і його перспективність.

Водночас слід відзначити окремі фрагменти дисертації, що потребують додаткового пояснення чи коментарів:

1. Авторка дисертації аналізує теоретичні праці, присвячені екокритичним підходам у дослідженні літератури загалом, але поза увагою залишає теоретичні й практичні екокритичні студії в галузі літератури для дітей. Варто було б врахувати такий зарубіжний досвід, а, можливо, навіть екстраполювати окремі принципи й прийоми екокритицизму. Маю на увазі, наприклад, збірники наукових розвідок «Дикі речі: Дитяча культура та екокритика» («Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism. Ed. Sidney I. Dobrin and Kenneth B. Kidd. Detroit: Wayne State University Press, 2004); «Екокритичні точки зору на дитячі тексти та екокультури» (Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures. Editors Nina Goga, Lykke Guanio-Uluru, Bjørg Oddrun Hallås, Aslaug Nytnes. *Nordic Dialogues*, 2018, XIII, 299 p.); статті Г. Гаард «Дитяча екологічна література: від екокритики до екопедагогіки» (Greta Gaard. *Children's environmental literature: from ecocriticism to ecopedagogy*. Neohelicon, 2009, Volume 36: Issue 2, p. 321–334) чи Г. Мейсі та К. Бредфорд «Діти як екогромадяни: екокритика та екологічні тексти» (G. Massey & C. Bradford. *Children as Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts*. *Contemporary Children's Literature and Film: Engaging with Theory*, Editor: Kerry Malland & Clare Bradford. London, New York: Palgrave Macmillan, 2011. 240 p.).
2. Оперуючи поняттями «екологічні аспекти», «екологічні складники» твору, можна було б попередньо подати чітку дефініцію чи навіть класифікувати ці аспекти, складники. Ймовірно, варто було б також встановити кореляцію між поняттями «тема природи» та «екологічна проблематика», «тема природи» та «екологічні аспекти».
3. Ю. Куманська досліджує специфіку реалізації екологічних аспектів сучасної літератури для дітей, але при цьому обмежується творами трьох письменників. Очевидно, варто було чіткіше мотивувати вибір текстів для дослідження, хоча б принагідно згадати твори й інших сучасних авторів, у яких виразно прописані екологічні аспекти, наприклад, повісті Галини Пагутяк «Втеча звірів, або новий бестіарій», «Королівство», Галини Малик «Злочинці з паралельного світу», Марини Павленко «Русалонька із 7-В проти русалоньки із Білокрилівського лісу», Оксани Думанської «Собаче життя кота Хитруна» та

Попри зауваження й рекомендації, назагал можна сказати, що дисертація Куманської Юлії Олександрівни є самостійним і новаторським дослідженням. Висновки до роботи науково достовірні, є достатньо вагомими відповідями на поставлені дисертанткою завдання.

Робота є завершеним дослідженням, науково обгрунтовані результати якого розширюють уявлення про використання екокритичного та інтердисциплінарного підходів у наукових студіях літератури для дітей; відкривають нові можливості в апробації екокритичної методології щодо текстів різних жанрів. Новизна дисертаційної роботи полягає й у тому, що вперше в українському літературознавстві здійснено комплексне дослідження адресованих юним читачам текстів Зірки Мензатюк, Олеся Ільченка, Івана Андрусяка з використанням інструментарію екокритики. В аналізованих творах виокремлено екологічні аспекти, які відіграють важливу пізнавальну роль для юного читача, сприяють формуванню основ екологічної свідомості, культури, поведінки дітей. У цьому – практичне значення дисертації, яку рекомендуємо використовувати при укладанні програм та методичних рекомендацій з літературного читання, розробці інтегрованих уроків читання та природознавства у НУШ, формуванні змісту літературної та екологічної освіти майбутніх учителів початкової школи й розробці курсів підвищення кваліфікації для педагогів-практиків.

Дисертація Юлії Куманської апробувалася в ході наукових конференцій, основні її положення відображені в 11 наукових публікаціях, з яких 5 у фахових виданнях України, одна – у закордонному часописі, 5 – апробаційного характеру, а також в авторефераті, який достатньо відбиває зміст, структуру всієї роботи, її основні висновки.

Таким чином, вказане дослідження цілком відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. №567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19.08.2015 р., №1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р.), а його авторка, Юлія Олександрівна Куманська, заслуговує на присвоєння їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.01 – Українська література / Філологічні науки.

25 квітня 2021 року

Доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри фахових методик і
технологій початкової освіти
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

Т. Б. Качак - Тетяна Богданівна Качак

Підпис Качак Т. Б. підтверджую

Вчений секретар
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»

В. В. Стинська проф. Стинська В. В.

